

DR ZBIGNIEW OKOŃ

PROGRAMY KOMPUTEROWE TWORZONE W RAMACH STOSUNKU PRACY

Ustalenie zasad nabycia praw autorskich do utworów powstających w ramach stosunku pracy wymaga wyważenia interesów pracownika-twórcy i pracodawcy. Niezbędne jest tu pogodzenie dwóch przeciwstawnych zasad: prawa pracy, według której pracodawca zawłaszcza rezultaty świadczeń pracowników, oraz prawa autorskiego, według której prawo autorskie przysługuje twórcy utworu.¹ Stąd w większości ustaw autorskich znaleźć można przepisy regulujące sytuację prawną pracownika-twórcy.

Uregulowania takie występują również w polskim prawie autorskim.² Zgodnie z art. 12 ust. 1 pr.aut. prawo autorskie powstaje w sposób pierwotny na rzecz twórcy, także wówczas, gdy utwór został stworzony w wykonaniu obowiązków wynikających ze stosunku pracy. Natomiast pracodawca nabywa (w sposób pochodny) autorskie prawa majątkowe do utworu pracowniczego z chwilą jego przyjęcia, ale tylko w granicach wynikających z celu umowy o pracę i zgodnego zamiaru stron. Art. 12 pr.aut. ma charakter jednoznacznie dyspozytywny, zatem możliwa jest umowna regulacja, na podstawie której autorskie prawa majątkowe do utworów pracowniczych pozostaną przy twórcy, jak przewidująca przejście na pracodawcę autorskich praw majątkowych do utworów, które wprawdzie nie zostały stworzone w ramach stosunku pracy, ale powstały w okresie zatrudnienia u danego pracodawcy. Strony mogą postanowić również o zakresie praw podlegających nabyciu czy szczegółowo uregulować procedurę przyjęcia dzieła.

Inaczej uregulowane zostało nabycie autorskich praw majątkowych do programu komputerowego stworzonego w ramach stosunku pracy. Mając na celu wdrożenie do polskiego prawa³ dyrektywy 91/250/EWG,⁴ ustawodawca zdecydował się na odejście od regulacji ogólnej zarówno jeżeli chodzi o sposób nabycia, jak i zakres nabywanych praw. W świetle art. 74 ust. 3 pr.aut. nabycie praw do programu komputerowego przez pracodawcę następować ma w odniesieniu do wszystkich uprawnień majątkowych i nie wymaga dokonania przyjęcia programu kompute-

rowego. Również i w tym przypadku dopuszczalne są odmienne postanowienia umowne.

Mimo lakonicznego sformułowania art. 74 ust. 3 pr.aut., przepis ten wywołuje liczne wątpliwości interpretacyjne. Dotyczą one w szczególności podmiotowego zakresu regulacji, katalogu uprawnień nabywanych przez pracodawcę, a także stosunku do art. 12 pr.aut. oraz przepisów rozdziału 5 pr.aut., regulującego obrót prawami autorskimi.

1. Twórczość pracownicza w dyrektywie o ochronie programów komputerowych

Programy komputerowe są z reguły wynikiem pracy dużych zespołów ludzkich. Rezultat wysiłku intelektualnego osób zaangażowanych w powstawanie programu jest w znacznym stopniu zależny od czynników natury organizacyjnej i finansowej. Paraprzemysłowy charakter procesów towarzyszących powstawaniu programów komputerowych znalazł odbicie w regulacji dyrektywy o ochronie programów komputerowych. Art. 2 (3) dyrektywy stanowi, że „jeżeli program komputerowy został stworzony przez pracownika w ramach wykonywania obowiązków służbowych lub w wykonywaniu poleceń pracodawcy, pracodawca jest wyłącznie uprawniony do wykonywania wszystkich praw majątkowych dotyczących programu tak stworzonego, chyba że umowa stanowi inaczej.”

Sposób nabycia praw przez pracodawcę programisty nie został określony w dyrektywie. W literaturze przedmiotu spotkać się można z poglądem, że w art. 2 (3) dyrektywy chodzi raczej o nabycie pochodne, na co wskazuje wzmianka o „wykonywaniu” praw majątkowych i dopuszczalność odmiennego umownego uregulowania zasad nabycia praw, którą jakoby trudno pogodzić z nabyciem praw w sposób pierwotny. W ujęciu tym art. 2 (3) dyrektywy stanowiłby w istocie domniemanie prawne, zgodnie z którym pracodawca nabywałby na mocy umowy o pracę autorskie prawa majątkowe do utworów przez pracownika w ramach wykonywania obowiązków służbowych lub w wykonywaniu poleceń pracodawcy.⁵ Jak jednak wynika z przebiegu prac legislacyjnych intencją prawodawcy wspólnotowego było raczej pozostawienie w tym względzie swobody państwom członkowskim w celu elastycznego wpasowanie tej regulacji w krajowe zasady odnoszące się do twórczości pracowniczej. Przepisy krajowe nie muszą zresztą przewidywać nabycia autorskich praw majątk-

¹ Zob. J. Barta, R. Markiewicz: *Prawo autorskie*, Warszawa 2008, s. 58, J. Błeszyński: *Prawo autorskie do utworów stworzonych przez pracowników w trakcie wykonywania obowiązków pracowniczych*, PUG 1994, nr 12, s. 35.

² Ustawa z dn. 4 lutego 1994 r. o prawie autorskim i prawach pokrewnych, tekst jedn. Dz. U. z 2006 r., nr 90, poz. 631 ze zm., dalej jako „pr.aut.”.

³ Zob. uzasadnienie do rządowego projektu ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych (Druk Sejmowy nr 86 z dn. 06.11.1993 r., II kadencja Sejmu RP)

⁴ Dyrektywa Rady 91/250/EWG z 14.5.1991 r. w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych (Dz. Urz. EWG z 17.5.1991 r., L122, dalej jako „dyrektywa 91/250/EWG”). Obecnie obowiązuje wersja skodyfikowana, uwzględniająca poprawki wprowadzone dyrektywą 93/98/EWG w sprawie harmonizacji czasu ochrony prawa autorskiego oraz zmieniająca numerację niektórych przepisów, opublikowana jako dyrektywa 2009/24/WE, w sprawie ochrony prawnej programów komputerowych (Dz. Urz. WE z 5.5.2009 r., L 111, s. 16, dalej jako „wersja skodyfikowana”). W dalszej części przywołuję numerację jednostek redakcyjnych dyrektywy 91/250/EWG, ze wskazaniem numeracji w wersji dyrektywy 2009/24/WE, jeżeli występują różnice w stosunku do dyrektywy 91/250/EWG.

⁵ Tak M. Walter [w:] *European Copyright Law: A Commentary*, red. S. von Lewinski, M. Walter, Oxford 2010, s. 117, podobnie B. Czarnota, R.J. Hart: *Legal Protection of Computer Programs in Europe - A Guide to the EC Directive*, London - Dublin - Edinburgh - Munich 1991, s. 50.

kowych przez pracodawcę; wystarczy, że będzie on uprawniony do „wykonywania” wszystkich autorskich praw majątkowych.⁶

Należy wyraźnie podkreślić, że niezależnie od stanowiska w powyższej kwestii z dyrektywy trudno wyprowadzić zakaz regulacji przewidujących pierwotne nabycie autorskich praw majątkowych przez pracodawcę. Zgodnie z art. 2 (1), jeżeli dopuszczają to przepisy wewnętrzne danego kraju, za „autora” programu komputerowego może być uznawana osoba prawna wskazana jako uprawniona na mocy tych przepisów. Nie chodzi tu oczywiście o „autorstwo” programu komputerowego ze wszystkimi tego konsekwencjami, włącznie z przysługiwaniem autorskich praw osobistych,⁷ a jedynie o dopuszczenie w określonych sytuacjach pierwotnego nabycia autorskich praw majątkowych przez osobę prawną, o ile tylko prawo krajowe przewiduje taką możliwość.⁸ W określonych sytuacjach prawo krajowe może przewidywać nabycie pierwotne autorskich praw majątkowych przez podmiot inny niż twórca. Nie ma więc powodów, aby wykluczyć taką możliwość w odniesieniu do utworów pracowniczych, o ile tylko dopuści się możliwość odmiennego uregulowania zasad nabycia praw w umowie.⁹

Dyrektywa nie określa, kto uważany jest za „pracownika”. Znaczenie tego pojęcia powinno być więc ustalane w oparciu o krajowe regulacje z zakresu prawa pracy.¹⁰ W każdym jednak przypadku regulacja art. 2 (3) dyrektywy nie może być rozciągana na programy komputerowe, które zostały stworzone przez niezależnych programistów lub dostawców usług informatycznych (niezależnych kontrahentów) na podstawie umowy o dzieło lub umowy o świadczenie usług. Projekt dyrektywy zawierał wprawdzie regulację przewidującą nabycie przez zamawiającego autorskich praw majątkowych do programu stworzonego na zamówienie,¹¹ w toku prac legislacyjnych rozwiązanie to zostało jednak uznane za zbyt daleko idące. Kwestię nabycia praw do programu stworzonego na zamówienie należy więc pozostawić stronom umowy.¹²

Nabycie praw przez pracodawcę dotyczy jedynie programów stworzonych przez pracownika „w ramach wykonywania obowiązków służbowych lub w wykonywaniu poleceń pracodawcy”. Nie powinno ulegać wątpliwości, że art. 2 (3) znajduje zastosowanie w obydwu przypadkach, tj. zarówno gdy obowiązek stworzenia programu wynika wprost z treści z umowy o pracę lub celu jej zawarcia (np. dana osoba została zatrudniona na stanowisku

programisty), jak i wówczas, gdy wprawdzie z umowy o pracę nie da się wyprowadzić obowiązku tworzenia programów, ale pracodawca wydał pracownikowi polecenie wykonania określonych prac.¹³

Reguła określona w art. 2 (3) dyrektywy nie znajduje zastosowania do programów komputerowych powstałych poza czasem pracy, przed lub po ustaniu zatrudnienia. Pierwotny projekt dyrektywy zawierał wzmiankę o ograniczeniu zakresu art. 2 (3) do „okresu zatrudnienia”.¹⁴ Jej usunięcie w toku prac legislacyjnych związane było z usunięciem przepisu przewidującego nabycie praw do programów stworzonych na zamówienie. Nie powinno być więc rozumiane jako rozciągnięcie zakresu zastosowania art. 2 (3) na okres przed lub po ustaniu stosunku pracy.¹⁵

2. Pierwotny charakter nabycia praw przez pracodawcę

Najogólniej ujmując istnieją dwa sposoby uregulowania w ustawie nabycia prawa autorskiego do utworów pracowniczych. Pierwszym z nich jest cesja ustawowa (*cessio legis*) lub domniemanie prawne takiej cesji. Cesja ze swej istoty implikuje przejście prawa z jednej osoby na inną, oznacza więc zawsze nabycie pochodne, zależne od istnienia prawa u poprzednika. Drugi polega na powstaniu prawa autorskiego na rzecz innej osoby niż twórca, w tym wypadku na rzecz pracodawcy. Ponieważ prawo to nie powstaje w ogóle u twórcy, nie dochodzi do jego cesji na rzecz osoby, która twórcą nie jest, nabycie więc przez nią określonych uprawnień ma charakter pierwotny.¹⁶ Wybór rozwiązania w dużym stopniu zależy od stanowiska ustawodawcy w kwestii zbywalności prawa autorskich w ogóle. Przyjęcie założenia, że prawo autorskie jako takie jest niezbywalne, co jest właściwe ustawom opartym na modelu monistycznym, oznacza możliwość jego powstania wyłącznie na rzecz twórcy. W konsekwencji każde nabycie praw przez pracodawcę musi być nabyciem pochodnym.¹⁷ W ustawach opartych na modelu dualistycznym, do których należy również ustawa polska, istnieje większe pole manewru. Ustawodawca może przyjąć jako zasadę, że prawo autorskie powstaje wyłącznie na rzecz twórcy, dopuszczając jednak późniejsze jego przeniesienie na inny podmiot czy to w drodze czynności prawnej, czy *cessio legis*. Może również dopuścić pewne wyjątki od powyższej zasady, przewidując w określonych sytuacjach pierwotne nabycie uprawnień majątkowych przez osobę nie będącą twórcą.¹⁸

Polski ustawodawca oparł konstrukcję art. 12 ust. 1 pr.aut. na cesji ustawowej.¹⁹ Przyjmując w art. 8 ust. 1 jako zasadę, że pierwotnym podmiotem prawa autorskiego jest twórca, dopuść-

⁶ Tak T. Dreier: *The Council Directive of 14 May 1991 Concerning the Legal Protection of Computer Programs*, EIPR 1991, nr 9, s. 320, L. Bently [w:] *Concise European Copyright Law*, red. T. Dreier, B. Hugenholtz, Kluwer Law International 2006, s. 219. Zob. również *Green Paper on Copyright and the Challenge of Technology (COM (88) 172 final)*, s. 196. Przykładowo prawo niemieckie, oparte na konstrukcji monistycznej, zakładającej niezbywalność praw autorskich, przewiduje swego rodzaju wyłączną licencję, powstającą z mocy prawa na rzecz pracodawcy (ściślej – przyznanie ex lege wyłącznego prawa korzystania z utworu).

⁷ W pierwotnym projekcie dyrektywy posłużono się w art. 2 (3) niejednoznacznym zwrotem „wszystkie prawa”, co mogło sugerować, że nabycie praw przez pracodawcę dotyczy również niektórych uprawnień osobistych. W ostatecznej redakcji dyrektywa jasno wskazuje, że nabycie praw przez pracodawcę dotyczy wyłącznie autorskich praw majątkowych, natomiast uprawnienia osobiste programisty pozostają poza zakresem regulacji. Zmiana została wprowadzona na wniosek Parlamentu Europejskiego. Zob. pkt 2.4. explanatory memorandum, COM (88) 816 final, Dz. Urz. EWG nr C 91 z 12.4.1989 r., s. 10, 14. Zob. też L. Bently [w:] *Concise European Copyright Law*, s. 219.

⁸ Tak L. Bently [w:] *Concise European Copyright Law*, s. 219.

⁹ Tak M. Walter [w:] *European Copyright Law*, s. 118, B. Czarnota, R. Hart: *Legal Protection...*, s. 50.

¹⁰ B. Czarnota, R. Hart: *Legal Protection...*, s. 50, L. Bently [w:] *Concise European Copyright Law*, s. 219, M. Walter [w:] *European Copyright Law*, s. 118.

¹¹ Zob. COM (88) 816 final, s. 10, 14.

¹² Zob. M. Walter [w:] *European Copyright Law*, s. 118, B. Czarnota, R. Hart: *Legal Protection...*, s. 50-51.

¹³ M. Walter [w:] *European Copyright Law*, s. 117, L. Bently [w:] *Concise European Copyright Law*, s. 219.

¹⁴ Zob. COM (88) 816 final, s. 10, 14.

¹⁵ Zob. M. Walter [w:] *European Copyright Law*, s. 117.

¹⁶ Por. J. Serda: *Prawo autorskie do dzieła filmowego*, Warszawa 1970, s. 66.

¹⁷ Zob. A. Kopff: *Wpływ postępu techniki na prawo autorskie*, ZNUJ PWiOWI 1988, z. 48, s. 55-56, E. Ulmer: *Urheber- und Verlagsrecht*, Berlin - Heidelberg - New York 1980, s. 400 i n.

¹⁸ Zob. A. Kopff: *Wpływ postępu...*, s. 58-59

¹⁹ Zob. E. Traple: *Umowy o eksploatację utworów w prawie polskim*, Warszawa 2010, s. 168. Jak zauważa A. Nowicka w odniesieniu do utworu pracowniczego pracownik nie dokonuje żadnej dyspozycji prawami, które powstaną na jego rzecz z chwilą stworzenia utworu, a w szczególności nie przenosi ich na pracodawcę. W związku z tym nie sposób traktować umowy o pracę jako umowy o przeniesienie majątkowych praw autorskich. Przejście tych praw na pracodawcę następuje z mocy art. 12 ust. 1, a skutek ten jest związany z przyjęciem utworu. Tak A. Nowicka [w:] *System prawa prywatnego*. Tom 13. Prawo autorskie, red. J. Barta, Warszawa 2007, s. 94.

cił jednak wyjątki od niej, o ile ustawa stanowi inaczej. Takie odmienne postanowienie ustawy dotyczy niewątpliwie nabycia autorskich praw majątkowych przez producenta w odniesieniu do utworu zbiorowego (art. 11 pr.aut.) oraz – do czasu wejścia w życie nowelizacji ustawy z 9 czerwca 2000 r.²⁰ – utworu audiowizualnego (art. 70 ust. 1).²¹ Ponieważ art. 74 ust. 3 pr.aut. stanowi, że programu komputerowego stworzonego w wykonaniu obowiązków ze stosunku pracy „przysługują” pracodawcy, a więc posługuje się tym samym zwrotem co art. 8 ust. 1, art. 11 i art. 70 ust. 1 w pierwotnym brzmieniu, już tylko z literalnej wykładni omawianego przepisu wynika, że nabycie praw przez pracodawcę ma w tym wypadku charakter pierwotny. Za pierwotnym charakterem nabycia praw przemawia również – odmiennie niż w przypadku art. 12 pr.aut. – brak konieczności jego przyjęcia lub złożenia jakichkolwiek oświadczeń woli przez pracodawcę lub twórcę.²² Takie też stanowisko dominuje w polskiej literaturze przedmiotu.²³

Zakwalifikowaniu nabycia autorskich praw majątkowych przez pracodawcę jako nabycia pierwotnego nie stoi na przeszkodzie dyspozytywny charakter art. 74 ust. 3 pr.aut. To, czy prawo autorskie powstanie na rzecz innej osoby niż twórca, nie jest bowiem uzależnione od woli stron, a od spełnienia określonych przesłanek (stworzenie utworu w ramach stosunku pracy, brak odmiennych postanowień umownych) wynikających wprost z przepisu ustawy. Należy jednak podkreślić, że o nabyciu pierwotnym można mówić wyłącznie w sytuacji, w której strony nie zmodyfikują zasad nabycia praw. Jeżeli umowa przewidywać będzie inny moment nabycia niż chwila powstania ochrony prawnoautorskiej, tj. ustalenia utworu (np. nabycie następowac będzie z chwilą dostarczenia utworu, jego umieszczenia w tzw. repozytorium kodu, z chwilą przyjęcia), prawa do programu pracowniczego wprawdzie powstaną na rzecz twórcy. Nabycie praw przez pracodawcę nastąpi więc w sposób pochodny. Podobnie traktować należy ograniczenie zakresu nabycia tylko do części autorskich praw majątkowych.²⁴ Również w przypadku rozszerzenia nabycia praw przez pracodawcę na utwory powstałe poza wykonywaniem obowiązków ze stosunku pracy, przejście praw będzie mieć charakter pochodny.

Pierwotny charakter nabycia praw przez pracodawcę wzmacnia jego pozycję w relacjach z twórcą. Jest to szczególnie widoczne w przypadku naruszenia przez pracownika obowiązków wynikających ze stosunku pracy i niedostarczenia utworu. Na gruncie regulacji ogólnej, przewidującej nabycie pochodne, w razie niedostarczenia utworu podmiotem autorskich praw majątkowych pozostaje pracownik. Pracodawca nie może „zawłaszczyć” tych praw w inny sposób, aniżeli poprzez spowodowanie, żeby twórca dostarczył mu utwór w celu dokonania jego przyjęcia.

W celu nakłonienia pracownika do dostarczenia utworu pracodawca może posługiwać się środkami przewidzianymi w prawie pracy na wypadek naruszenia obowiązków pracowniczych.²⁵ Inaczej przedstawia się sytuacja w przypadku pierwotnego nabycia autorskich praw majątkowych. Nawet w razie niedostarczenia programu stworzonego w wykonaniu obowiązków ze stosunku pracy, autorskie prawa majątkowe do tego programu nabywa pracodawca. W rezultacie pracownik nie ma prawnej możliwości rozporządzenia programem, a korzystanie z programu przez pracownika lub osobę trzecią stanowiłoby naruszenie autorskich praw majątkowych przysługujących pracodawcy.

W odniesieniu do utworu, do którego – tak jak w omawianym przypadku – autorskie prawa majątkowe przysługują z mocy ustawy innej osobie niż twórca, inaczej obliczany jest czas ochrony autorskich praw majątkowych. Zgodnie z art. 36 ust. 3 pr.aut. będzie on liczony nie od śmierci twórcy (ewentualnie współtwórców), a od daty rozpowszechnienia utworu, a gdy utwór nie został rozpowszechniony – od daty jego ustalenia.²⁶

3. Pojęcie stosunku pracy

Zakresem zastosowania art. 74 ust. 3 objęte są programy komputerowe stworzone przez pracownika „w wyniku wykonywania obowiązków ze stosunku pracy”. Pojęcie stosunku pracy należy interpretować zgodnie z przepisami „Kodeksu pracy”. Należy więc przyjąć, zgodnie z art. 22 § 1 k.p., że przez nawiązanie stosunku pracy pracownik zobowiązuje się do wykonywania pracy określonego rodzaju na rzecz pracodawcy i pod jego kierownictwem oraz w miejscu i czasie wyznaczonym przez pracodawcę, a pracodawca – do zatrudniania pracownika za wynagrodzeniem. Nie ma podstaw, aby zakres zastosowania art. 74 ust. 3 ograniczać jedynie do tych pracowników, których obowiązek stworzenia programu komputerowego wynika z umowy o pracę. Pogląd taki, wyrażony przez L. Jaworskiego, prowadzi do wyłączenia z zakresu zastosowania regulacji pr.aut., odnoszącej się do twórczości pracowniczej, utworów stworzonych przez pracowników zatrudnionych na podstawie powołania, wyboru, mianowania czy spółdzielczej umowy o pracę.²⁷ Art. 74 ust. 3, podobnie jak art. 12 pr.aut., nie wprowadza jednak rozróżnienia, jeżeli chodzi o źródło stosunku pracy, a zgodnie z art. 2 k.p. tworzy go również powołanie, wybór, mianowanie czy spółdzielcza umowa o pracę. Brak również uzasadnienia celowościowego dla tego rodzaju rozróżnienia.²⁸ Natomiast od strony pracodawcy nie ulega wątpliwości, że przepis art. 74 ust. 3 obejmuje wszelkie kategorie podmiotów zatrudniających, niezależnie od ich formy organizacyjnej, oraz bez względu na sektor zatrudnienia i układ stosunków własnościowych. Zgodnie z art. 3 k.p. może być to więc jednostka organizacyjna, choćby nie posiadała osobowości prawnej, a także osoba fizyczna, jeżeli zatrudniają one pracowników.²⁹

Przy ustalaniu, czy pomiędzy stronami istnieje stosunek pracy, należy uwzględnić art. 22 § 1¹ k.p., zgodnie z którym zatrudnienie na warunkach spełniających cechy stosunku pracy, określone

²⁰ Dz.U. z 2000 r., nr 53, poz. 637.

²¹ Zob. M. Czajkowska-Dąbrowska [w:] Ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Komentarz, Warszawa 1995, s. 329 i n.

²² A. Nowicka [w:] System pr. pryw. Tom 13, s. 105.

²³ Zob. A. Nowicka: Prawnoautorska i prawnoautorska ochrona programów komputerowych, 1995, s. 129, J. Barta, R. Markiewicz [w:] Prawo autorskie i prawa pokrewne. Komentarz, Warszawa 2005, s. 567, M. Byrska: Ochrona programów komputerowych w świetle prawa polskiego, Warszawa 1994, s. 47, J. Szczotka [w:] M. Poźniak-Niedzielska, J. Szczotka, M. Mozgawa: Prawo autorskie i prawa pokrewne, Bydgoszcz - Warszawa - Lublin 2007, s. 151.

²⁴ Wykładnia taka pozwala m.in. uniknąć trudności w obliczaniu czasu ochrony, jakie powstałyby, gdyby przyjąć, że w takim wypadku nabycie części praw przez pracodawcę również następuje ex lege. Czas ochrony dla praw nabytych przez pracodawcę należałoby wówczas obliczać zgodnie z art. 36 ust. 3 pr.aut., natomiast czas ochrony praw pozostałych przy pracowniku – zgodnie z zasadami ogólnymi.

²⁵ A. Nowicka [w:] System pr. pryw. Tom 13, s. 97.

²⁶ A. Nowicka: Prawnoautorska..., s. 129.

²⁷ Tak L. Jaworski: Twórczość pracownicza, Warszawa 2003, s. 108.

²⁸ Tak E. Traple: Umowy o eksploatację utworów, s. 168.

²⁹ L. Jaworski: Twórczość pracownicza, s. 108.

w art. 22 § 1 k.p., jest zatrudnieniem na podstawie stosunku pracy, bez względu na nazwę zawartej przez strony umowy.³⁰ Należy podkreślić, że nie oznacza to rozciągnięcia zasad nabycia autorskich praw majątkowych na przypadki, w których strony zawarły umowę zlecenia czy umowę o dzieło podobną do umowy o pracę, a jedynie to, że każda umowa spełniająca cechy umowy o pracę jest umową o pracę.³¹ Wyłącznie w tym kontekście należy rozumieć wyrok SN z 9.1.2001 r.,³² w którego uzasadnieniu stwierdzono m. in., że „właścicielem praw autorskich do programu komputerowego wykonanego w ramach obowiązków pracowniczych jest pracodawca, chyba że w umowie o pracę lub umowie cywilnoprawnej strony postanowiły inaczej.”

Poza przypadkami, objętymi zakresem zastosowania art. 22 § 1 k.p. art. 74 ust. 3 pr.aut., jako przepis szczególny, powinien być interpretowany ściśle. Do takiej interpretacji skłania również brzmienie art. 2 (3) dyrektywy i nakaz proeuropejskiej wykładni przepisów krajowych. Nie ulega zatem wątpliwości, że nie znajdzie zastosowania do programów stworzonych w wyniku wykonywania obowiązków wynikających z innych stosunków prawnych, niż stosunek pracy, np. w ramach umowy o dzieło (art. 627 i nast. k.c.) czy umowy o świadczenie usług (art. 750 k.c.).³³ W każdym z tych przypadków do nabycia praw może dojść wyłącznie na ogólnych zasadach, określonych w rozdziale 5 pr.aut.

Zakres praw nabywanych przez pracodawcę

Na podstawie art. 74 ust. 3 pr.aut. pracodawca nabywa autorskie prawa majątkowe do programu komputerowego w całości. Nabycie nie ogranicza się przy tym wyłącznie uprawnień wymienionych w art. 74 ust. 4 pr.aut. ale obejmuje wszystkie uprawnienia mieszczące się w zakresie syntetycznej definicji majątkowego prawa autorskiego, zawartej w art. 17 pr.aut.³⁴ Pracodawca nabywa więc prawo do korzystania z programu komputerowego na wszystkich polach eksploatacji, a także prawo do rozporządzania programem i prawo do wynagrodzenia. W zakresie korzystania z programu, obok prawa do zwielokrotniania (art. 74 ust. 4 pkt 1), wprowadza zmian (art. 74 ust. 4 pkt 2) i rozpowszechniania (art. 74 ust. 4 pkt 3) do uprawnień nabywanych przez pracodawcę należy zaliczyć również prawo zezwalania na rozporządzanie i korzystanie z opracowania programu komputerowego (art. 2 ust. 2 pr.aut.). W konsekwencji naruszeniem autorskich praw majątkowych, przysługujących pracodawcy, będzie wykorzystanie przez programistę elementów twórczych programu „pracowniczego” w innym programie, powstałym poza stosunkiem pracy.³⁵

Z wyroku SN z 16.5.2001 r.³⁶ wynika, że również na gruncie pr.aut. z 1952 r. pracownik, do którego obowiązków należało tworzenie programów komputerowych na rzecz pracodawcy, mógł zgodzić się na dokonywanie przez pracodawcę wprowadzania zmian (modyfikacji) do stworzonego dzieła. Rozstrzygnięcie to należy uznać za trafne. Dotyczący uprawnienia do modyfikowania programu art. 74 ust. 4 pkt 2 pr.aut. został wprowadzony do ustawy z 1994 r. w celu implementacji art. 4 (b) dyrektywy 91/250/EWG (art. 4 (1) (b) w wersji skodyfikowanej) i stanowi

nowe uprawnienie autorskie, nie występujące na gruncie ustawy z 1952 r. Przepis ten nie implementuje jednak przepisu wspólnotowego w całości. Regulacja dyrektywy została bowiem rozbita na dwa oddzielne uprawnienia: a) wspomniane uprawnienie przewidziane w art. 74 ust. 4 pkt 2, oraz b) uprawnienie wynikające z art. 2 ust. 2 pr.aut. tj. prawo zezwalania na rozporządzanie i korzystanie z autorskich praw zależnych (opracowań) programu.³⁷ Ponieważ dla sporządzenia opracowania niezbędne jest wkroczenie również w zakres uprawnienia do modyfikowania programu, zgoda pracownika na sporządzanie opracowań implikować powinna również dopuszczalność ingerencji w uprawnienie przewidziane w art. 74 ust. 4 pkt 2 pr.aut.

Polska ustawa o prawie autorskim i prawach pokrewnych uznaje za zbywalne jedynie uprawnienia o charakterze majątkowym. Nawet w przypadku pierwotnego powstania tych praw na rzecz pracodawcy, podmiotem autorskich praw osobistych pozostaje zawsze rzeczywisty twórca.³⁸ Od zasady tej obowiązująca ustawa nie przewiduje wyjątków i wobec jednoznacznego sformułowania art. 74 ust. 3, podobnie zresztą jak przepisów szczególnych, przewidujących powstanie *ex lege* praw majątkowych na rzecz producenta czy wydawcy określonego utworu (art. 11, art. 70 ust. 1 pr.aut. w pierwotnej redakcji), nie ma tu miejsca dla przyznania pracodawcy choćby ograniczonego katalogu uprawnień osobistych.³⁹

Mimo że pracodawca nabywa autorskie prawa majątkowe w sposób pierwotny, zobowiązany jest do respektowania uprawnień osobistych pracownika tak samo, jak nabywca pochodny. Należy jednak uwzględnić, że zakres uprawnień osobistych programisty został w art. 77 pr.aut. wydatnie ograniczony. Przepis ten wyłącza w odniesieniu do programów komputerowych zastosowanie art. 16 pkt 3–5 pr.aut. (prawa do decydowania o pierwszym udostępnieniu programu, prawo do integralności programu i jego rzetelnego wykorzystania oraz prawo nadzoru nad sposobem korzystania z programu). Z katalogu autorskich praw osobistych zawartego w art. 16 pr.aut. pozostawiono więc jedynie przewidziane w art. 16 pkt 1 i 2 pr.aut. prawo do autorstwa w aspekcie negatywnym (możliwość żądania przez twórcę od osób trzecich, by uznawały, że to on jest autorem utworu) oraz pozytywnym (prawo do wyboru oznaczenia utworu nazwiskiem, pseudonimem lub udostępnienia go anonimowo). Co bardziej istotne dla omawianej problematyki – wyeliminowane zostały również wszystkie, z wyjątkiem art. 58 pr.aut., uprawnienia osobiste bądź osobisto-majątkowe, jakie wprowadzone zostały w zakresie regulacji umów autorskich, a więc art. 49 ust. 2 pr.aut., art. 56, 60 i 62 pr.aut. Szczególne znaczenie ma tu wyłączenie prawa do integralności (art. 16 pkt 3 pr.aut.) i związanego z nim przepisu art. 49 ust. 2 pr.aut. Inaczej niż na gruncie regulacji ogólnej pracodawca może, bez zgody twórcy, wprowadzać zmiany do programu komputerowego, nawet jeżeli nie są one spowodowane oczywistą koniecznością, a twórca nie miałby słusznej podstawy im się sprzeciwić.⁴⁰

³⁰ A. Nowicka [w:] *System pr. pryw. Tom 13*, s. 96.

³¹ Zob. L. Jaworski: *Twórczość pracownicza*, s. 75-76.

³² Wyrok SN z 9.1.2001 r., I PKN 493/00, opubl. OSNP 2002, nr 17, poz. 407.

³³ J. Barta, R. Markiewicz [w:] *Pr.aut. Komentarz*, s. 568.

³⁴ A. Nowicka [w:] *System pr. pryw. Tom 13*, s. 106.

³⁵ Tak J. Barta, R. Markiewicz [w:] *Pr.aut. Komentarz*, s. 568, A. Nowicka [w:] *System pr. pryw. Tom 13*, s. 106.

³⁶ Wyrok SN z 16.5.2001 r., I PKN 389/2000, opubl. OSNP 2003, nr 5 poz. 119.

³⁷ Tak Nowicka: *Prawnoautorska...*, s. 134-135, J. Barta i R. Markiewicz [w:] *Pr.aut. Komentarz*, s. 569, 569, Z. Okoń [w:] *Prawo Internetu*, red. P. Podrecki, Warszawa 2007, s. 452, J. Szczotka [w:] M. Poźniak-Niedzielska, J. Szczotka, M. Mozgawa: *Prawo autorskie...*, s. 153. Zob. też E. Traple [w:] *System pr. pryw. Tom 13*, s. 199.

³⁸ Zob. A. Nowicka [w:] *System pr. pryw. Tom 13*, s. 66 i n.

³⁹ W polskiej literaturze przedmiotu próbe taką na gruncie ustawy z 1952 r. i regulacji przewidującej pierwotne nabycie praw autorskich przez producenta utworu audiowizualnego podjął J. Serda. Zob. J. Serda: *Prawo autorskie*, s. 71 i n.

⁴⁰ Por. A. Nowicka [w:] *System pr. pryw. Tom 13*, s. 93.

Ze względu na stosunkowo rzadkie ujawnianie autorstwa programów komputerowych, tworzonych najczęściej przez duże zespoły programistów, pracodawca może być umocowany do wykonywania autorskich praw osobistych w imieniu rzeczywistego twórcy. Zgodnie z art. 8 ust. 3 pr.aut. w przypadku udostępnienia utworu anonimowo lub pod pseudonimem nie ujawniającym osoby twórcy, w wykonywaniu praw autorskich zastępuje go producent lub wydawca, a w razie ich braku – właściwą organizację zbiorowego zarządzania.⁴¹ Producentem lub wydawcą, o których mowa w powołanym przepisie, może być również pracodawca twórcy, który nabył autorskie prawa majątkowe na podstawie art. 74 ust. 3 pr.aut.

Określone w art. 8 ust. 3 pr.aut. „zastępstwo” w wykonywaniu prawa autorskiego wchodzi w rachubę zarówno w przypadku, gdy osoba twórcy jest znana podmiotom wskazanym w tym przepisie, jak i wówczas gdy twórca nie ujawnił swego autorstwa wobec którejkolwiek z tych osób. Ma ono przy tym niezwykle szeroki zakres i obejmuje wszelkie akty wykonywania praw autorskich, zarówno osobistych, jak i majątkowych.⁴² Należy jednak podkreślić, że umocowanie do wykonywania prawa autorskiego z art. 8 ust. 3 stanowi rodzaj przedstawicielstwa ustawowego, a więc – stosownie do art. 96 k.c. – jest umocowaniem do działania w cudzym imieniu.⁴³ Tak więc np. dochodzenie przez pracodawcę roszczeń z tytułu naruszenia prawa do autorstwa programu komputerowego następować może jedynie w imieniu anonimowego lub pseudonimowego twórcy do czasu ujawnienia przez niego autorstwa.

4. Autonomiczny charakter regulacji odnoszącej się do twórczości pracowniczej

Poglądy doktryny na relację przepisów odnoszących się do twórczości pracowniczej do regulacji rozdziału 5 pr.aut. nie różnią się zasadniczo. Jakkolwiek w piśmiennictwie problem ten analizowano głównie na gruncie regulacji ogólnej, nie ma powodów aby zasadniczo odmiennie postrzegać problem zastosowania przepisów art. 41 i n. w odniesieniu do programów komputerowych.

Zdaniem J. Błęszyńskiego art. 12 ust. 1 pr.aut. stanowi *lex specialis* wobec przepisów rozdziału 5 pr.aut. w zakresie nieuregulowanym w art. 12 ust. 1 w sposób odmienny, do nabycia autorskich praw majątkowych przez pracodawcę w całej ciągłości znajdują więc zastosowanie postanowienia art. 41 i n. pr.aut. Odmiennie stanowisko w tej kwestii stanowiłoby bowiem rozszerzającą interpretację przepisu szczególnego.⁴⁴ Również J. Barta i R. Markiewicz uznają art. 12 pr.aut. za przepis szczególny w stosunku do art. 41 i n. Dodają jednak, że przejście autorskich praw majątkowych na pracodawcę zostało w art. 12 pr.aut. uregulowane w sposób specyficzny i autonomiczny, co wynika z faktu, że nabycie praw przez pracodawcę jest tylko jednym z elementów złożonego stosunku prawnego, jaki łączy pracownika z pracodawcą, stosunku prawnego wymagającego odrębnego traktowania w porównaniu ze „zwykłymi stosun-

kami cywilnoprawnymi”, do jakich odnosi się rozdz. 5 ustawy.⁴⁵ Autonomiczny charakter regulacji odnoszącej się do twórczości pracowniczej silnie akcentuje L. Jaworski. Jego zdaniem „przy ocenie, czy art. 12 pr.aut. jako przepis szczególny uchylać będzie konkretne postanowienie zawarte w rozdziale 5 ustawy, należy uwzględnić, czy postanowienia te będą odpowiadać naturze omawianego stosunku jako stosunku pracy, o swoistej postaci, w którym powiązania autorsko-prawne mają związany oraz akcesoryjny charakter względem powiązań prawnopracowniczych”.⁴⁶ W oparciu o tak sformułowaną dyrektywę wykładni L. Jaworski przeprowadza analizę zastosowania poszczególnych przepisów dotyczących obrotu prawami autorskimi do umów o pracę. Z kolei zdaniem E. Traple problem stosunku art. 12 pr.aut. do przepisów rozdziału 5 pr.aut. wymaga dwustopniowego ujęcia. Nie powinno ulegać wątpliwości, iż art. 12 rozstrzyga w sposób autonomiczny zarówno o źródle nabycia praw majątkowych przez pracodawcę, jak i o zakresie tego nabycia. Zatem, o ile zostaje zawarta umowa o pracę i brak jakiegokolwiek regulacji umownej, dochodzi do *cessio legis*. Instytucja *cessio legis* powoduje, że w tym zakresie całkowicie wyłączone są przepisy rozdziału 5 pr.aut. Natomiast jeżeli strony uregulują w umowie o pracę albo w odrębnym porozumieniu zagadnienie nabycia autorskich praw majątkowych w sposób odmienny, niż to wynika z art. 12 pr.aut., wówczas można rozważać zastosowanie regulacji odnoszącej się do umów autorskich. Nie ma natomiast powodu aby wyłączać lub ograniczać zastosowanie przepisów rozdziału 5 pr.aut. w sytuacji, w której strony poszerzą zakres nabywanych przez pracodawcę majątkowych praw autorskich, skoro źródło przejścia praw jest czysto umowne i w gruncie rzeczy oderwane od stosunku pracy.⁴⁷

Przechodząc do ustalenia relacji art. 74 ust. 3 do przepisów rozdziału 5 ustawy należy zwrócić uwagę na dwie różnice wynikające z przepisów szczególnych dotyczących programów komputerowych. Po pierwsze – jak już wspomniano wyżej – z art. 74 ust. 3 pr.aut. wynika, że pracodawca nabywa autorskie prawa majątkowe do programu komputerowego w całości. Nie powstaje tu więc problem dopuszczalności przeniesienia całości praw, rozważany na gruncie regulacji ogólnej.⁴⁸ Po drugie – w związku z ograniczeniem uprawnień osobistych programisty, również w odniesieniu do programów komputerowych stworzonych w ramach stosunku pracy nie znajdują zastosowania przepisy rozdziału 5 pr.aut, których stosowanie wyłącza art. 77 pr.aut.⁴⁹

Przenosząc pogląd wyrażony przez E. Traple na grunt art. 74 ust. 3 pr.aut., należy stwierdzić, że w takim zakresie, w jakim przepis ten rozstrzyga o źródle nabycia praw majątkowych przez pracodawcę, jak i o zakresie tego nabycia, wyłączone jest zastosowanie przepisów rozdziału 5 pr.aut. Dotyczy to w szczególności wymogu specyfikacji pól eksploatacji (art. 41 ust. 2), przejścia prawa zezwalania na wykonywanie autorskich praw zależnych (art. 46) oraz zakazu zawierania umów dotyczących wszystkich

⁴¹ Obecnie jedyną organizacją zbiorowego zarządzania, właściwą do zbiorowego zarządzania prawami autorskimi do programów komputerowych jest Stowarzyszenie Polski Rynek Oprogramowania PRO. Zob. obwieszczenie MKiDN z 26.3.2009 r., M.P. z 2009 r., Nr 21, poz. 270.

⁴² Tak A. Nowicka [w:] *System pr. pryw.* Tom 13, s. 71.

⁴³ *Ibid.*, s. 72.

⁴⁴ J. Błęszyński: *Prawo autorskie do utworów stworzonych przez pracowników...*, s. 33.

⁴⁵ J. Barta, R. Markiewicz [w:] *Pr.aut. Komentarz*, s. 207, podobne stanowisko zajął SN w wyroku z 26.6.1998 r., PKN 196/98, opubl. OSP 1999, Nr 11, poz. 207 z głosem T. Kuczyńskiego.

⁴⁶ L. Jaworski: *Twórczość pracownicza*, s. 132-134.

⁴⁷ E. Traple: *Umowy o eksploatację utworów*, s. 168-170.

⁴⁸ Zdaniem J. Błęszyńskiego nieważne będzie postanowienie umowne przenoszące na pracodawcę całość autorskich praw majątkowych (J. Błęszyński: *Prawo autorskie do utworów stworzonych przez pracowników...*, s. 33). Zdaniem A. Nowickiej (*System pr. pryw.* Tom 13, s. 95) przejście całości praw również na gruncie regulacji ogólnej jest dopuszczalne, jeżeli mieści się w granicach wyznaczonych przez cel i zakres umowy o pracę.

⁴⁹ Zob. A. Nowicka [w:] *System pr. pryw.* Tom 13, s. 105-106.

utworów lub wszystkich utworów określonego rodzaju tego samego twórcy mających powstać w przyszłości (art. 41 ust. 3).⁵⁰ Ze względu na pierwotny i całkowity charakter nabycia praw przez pracodawcę uważam, że nie znajduje tu również zastosowania art. 41 ust. 4 pr.aut., który wyłącza spod obrotu pola eksploatacji nieznane w chwili zawierania umowy. W razie pojawienia się nowych pól eksploatacji programów komputerowych autorskie prawa majątkowe w tym zakresie przysługiwać będą pracodawcy.⁵¹

Większe wątpliwości związane są z zastosowaniem tych postanowień rozdziału 5 pr.aut., które odnoszą się do wynagrodzenia autorskiego (art. 43-45, 47-48). Co do zasady wynagrodzenie wynikające ze stosunku pracy stanowi jednocześnie wynagrodzenie za nabycie przez pracodawcę praw do utworu pracowniczego.⁵² Ponieważ w odniesieniu do programów komputerowych nabycie praw następuje w całości, w odniesieniu do programów pracowniczych można wykluczyć stosowanie art. 43 i 45 pr.aut., zgodnie z którymi w braku odmiennych postanowień umowy przeniesienie praw następuje odpłatnie, a twórcy przysługuje odrębne wynagrodzenie za korzystanie z utworu na każdym odrębnym polu eksploatacji.⁵³ Art. 47 i 48 pr.aut., dotyczące przypadków uzależnienia wynagrodzenia autorskiego od wielkości korzyści osiąganych z rozpowszechniania utworu mogą znaleźć zastosowanie jedynie w razie gdy strony, poza wynagrodzeniem za pracę, postanowią o przyznaniu pracownikowi tego rodzaju dodatkowego wynagrodzenia.⁵⁴ Nie można natomiast wykluczyć zastosowania w wyjątkowych przypadkach art. 44 pr.aut., zgodnie z którym w razie rażącej dysproporcji między wynagrodzeniem twórcy a korzyściami nabywcy autorskich praw majątkowych lub licencjodawcy, twórca może żądać stosownego podwyższenia wynagrodzenia przez sąd.⁵⁵

Rozbieżne oceny w literaturze przedmiotu wywołuje problem formy umów o pracę. L. Jaworski przyjmuje w oparciu o art. 53 pr.aut., że umowa o pracę, w zakresie wywoływania przez nią skutków w sferze przeniesienia na pracodawcę praw do utworu pracowniczego musi być zawarta w formie pisemnej pod rygorem nieważności co do skutku w postaci przejścia praw. Zdaniem autora niedochowanie formy pisemnej nie będzie prowadzić do nieważności umowy o pracę, gdyż takiego skutku ustawodawca nie przewidział (*vide* art. 29 § 2 k.p.), ale w takim wypadku nie znajdzie zastosowania art. 12 pr.aut.⁵⁶ Ze stanowiskiem tym trudno się zgodzić. Na gruncie art. 12 pr.aut. pracownik nie dokonuje rozporządzenia prawami, a przejście tych praw następuje na mocy przepisu ustawy (*cessio legis*), a nie umowy o pracę. Skoro więc ustawodawca nie uzależnił przejścia praw do utworu pracowniczego od zawarcia umowy o pracę w formie pisemnej, trudno skutek taki wywodzić z przepisu art. 52 dotyczącego formy umowy przenoszącej autorskie prawa majątkowe.⁵⁷ Jeszcze wyraźniej jest to widoczne na gruncie art. 74 ust. 3 pr.aut. Skoro autorskie prawa majątkowe do programów pracowniczych powstają w sposób pierwotny na rzecz pracodawcy, konsekwencją zawarcia umowy o pracę nie jest w ogóle przeniesienie (cesją ustawowa lub umowna) autorskich praw majątkowych. Z podobnych względów wykluczyć należy zastosowanie art. 52 ust. 1 pr.aut., dotyczącego własności nośników w razie przejścia autorskich praw majątkowych. Skoro brak jest przeniesienia prawa, nie można na tej podstawie wyrokować o własności nośników.

Największe wątpliwości towarzyszą zastosowaniu przepisów przewidujących możliwość odstąpienia od umowy lub jej wypowiedzenia z przyczyn szczególnych. W odniesieniu do programów komputerowych dotyczy to niewykonania zobowiązania kontrahenta twórcy do rozpowszechniania utworu (art. 57) oraz publicznego udostępnienia utworu w nieodpowiedniej formie albo ze zmianami, którym twórca mógłby słusznie się sprzeciwić (art. 58). Najogólniej ujmując przepisy te zmierzają do pozbawienia kontrahenta twórcy możliwości korzystania z utworu przez odstąpienie od umowy przenoszącej autorskie prawa majątkowe lub wypowiedzenie umowy licencyjnej, przy zachowaniu prawa twórcy do wynagrodzenia lub przyznaniu mu określonych roszczeń odszkodowawczych. Skutek taki nie nastąpi w przypadku rozwiązania umowy o pracę za wypowiedzeniem. Trudno natomiast konstruować na podstawie art. 57 i 58 uprawnienie podobne do przewidzianego w art. 12 ust. 2 pr.aut., tj. doprowadzenie przez twórcę do „odzyskania” autorskich praw majątkowych w określonych przypadkach. Należy się więc opowiedzieć przeciw stosowaniu powołanych przepisów do przypadków nabycia przez pracodawcę autorskich praw majątkowych do utworu pracowniczego.

W konsekwencji, przy braku odmiennych postanowień umownych, zakres zastosowania przepisów rozdziału 5 pr.aut. do nabycia praw do programów komputerowych tworzonych w ramach stosunku pracy jest bardzo wąski. Obok wspomnianego art. 44 pr.aut. można rozważać jeszcze zastosowanie art. 49 ust. 1 pr.aut., odnoszącego się do sposobu korzystania z utworu.⁵⁸ Ponieważ pracodawca programisty nabywa całość autorskich praw majątkowych, strony nie mogą tu postanowić o poszerzeniu zakresu nabywanych praw, co w świetle poglądów wyrażanych w literaturze przedmiotu mogłoby wpłynąć na zakres zastosowania przepisów rozdziału 5 pr.aut.⁵⁹ Zasad nabycia praw, określonych w art. 74 ust. 3 pr.aut., nie można zastosować w przypadku rozszerzenia zakresu nabywanych przez pracodawcę praw na utwory stworzone przez pracownika wprawdzie w czasie trwania stosunku pracy, jednak poza obowiązkami wynikającymi z tego stosunku (np. w czasie wolnym). W tej części do umowy łączącej strony w całej rozciągłości powinien znaleźć zastosowanie art. 41 i n. pr.aut.

W konsekwencji, przy braku odmiennych postanowień umownych, zakres zastosowania przepisów rozdziału 5 pr.aut. do nabycia praw do programów komputerowych tworzonych w ramach stosunku pracy jest bardzo wąski. Obok wspomnianego art. 44 pr.aut. można rozważać jeszcze zastosowanie art. 49 ust. 1 pr.aut., odnoszącego się do sposobu korzystania z utworu.⁵⁸ Ponieważ pracodawca programisty nabywa całość autorskich praw majątkowych, strony nie mogą tu postanowić o poszerzeniu zakresu nabywanych praw, co w świetle poglądów wyrażanych w literaturze przedmiotu mogłoby wpłynąć na zakres zastosowania przepisów rozdziału 5 pr.aut.⁵⁹ Zasad nabycia praw, określonych w art. 74 ust. 3 pr.aut., nie można zastosować w przypadku rozszerzenia zakresu nabywanych przez pracodawcę praw na utwory stworzone przez pracownika wprawdzie w czasie trwania stosunku pracy, jednak poza obowiązkami wynikającymi z tego stosunku (np. w czasie wolnym). W tej części do umowy łączącej strony w całej rozciągłości powinien znaleźć zastosowanie art. 41 i n. pr.aut.

⁵⁰ W art. 49 ust. 1 pr.aut. posłużono się zwrotem „sposób korzystania z utworu”. Zakładając racjonalność ustawodawcy należałoby przyjąć, że „sposób korzystania” nie jest tożsamy z „polem eksploatacji” (tak M. Czajkowska-Dąbrowska [w:] *System pr. pryw. Tom 13*, s. 333). Można przypuszczać, że znajdując on zastosowanie w sytuacji, w której strony porozumiały się co do pól eksploatacji utworu, nie określiły jednak kontekstu i okoliczności towarzyszących korzystaniu. Przykładowo umowa stanowi o zwielokrotnianiu drukiem i wprowadzaniu do obrotu utworu poetyckiego, nie określa jednak, czy ma to nastąpić w postaci wydania tomiku wierszy, czy też elementu uatrakcyjniającego foldery reklamowe. Zob. też J. Barta, R. Markiewicz [w:] *Pr.aut. Komentarz*, s. 412 i n. Odmiennie M. Kępiński (*System pr. pryw. Tom 13*, s. 474, 479 i n.), który postuluje odwołanie się do reguły interpretacyjnej wynikającej z art. 49 ust. 1 pr.aut. w przypadku całkowitego pominięcia w umowie wskazania pól eksploatacji i braku możliwości jego ustalenia w oparciu o ogólne reguły wykładni. Przyjęcie interpretacji M. Kępińskiego przy uwzględnieniu pełnego zakresu nabycia praw do programu pracowniczego prowadziłoby do wniosku, że art. 49 ust. 1, podobnie jak art. 41 ust. 2, nie znajduje zastosowania do programów pracowniczych.

⁵¹ E. Traple: *Umowy o eksploatację utworów*, s. 169. L. Jaworski: *Twórczość pracownicza*, s. 138.

⁵⁰ Zob. L. Jaworski: *Twórczość pracownicza*, s. 134-138.

⁵¹ Zob. E. Traple: *Umowy o eksploatację utworów*, s. 170

⁵² Zob. L. Jaworski: *Twórczość pracownicza*, s. 141, J. Barta, R. Markiewicz [w:] *Pr.aut. Komentarz*, s. 208, 211.

⁵³ Por. w odniesieniu do regulacji ogólnej E. Traple: *Umowy o eksploatację utworów*, s. 170-171.

⁵⁴ *Ibid.*, s. 171.

⁵⁵ L. Jaworski: *Twórczość pracownicza*, s. 145

⁵⁶ *Ibid.*, s. 150-151.

⁵⁷ Tak E. Traple: *Umowy o eksploatację utworów*, s. 170

5. Stosunek art. 74 ust. 3 do art. 12 pr.aut.

Ostatnim problemem, powstającym na gruncie przepisów szczególnych dotyczących programów komputerowych, jest stosunek art. 74 ust. 3 pr.aut. do regulacji ogólnej. Wobec braku wyraźnego stanowiska ustawy nie jest bowiem jasne, czy w odniesieniu do programów komputerowych powstałych w ramach stosunku pracy przepis ten wyłącza zastosowanie art. 12 pr.aut. w całości, czy tylko jego ust. 1.

W kwestii tej zdecydowanie wypowiedziała się A. Nowicka. Zdaniem autorki art. 74 ust. 3 jako przepis szczególny wyłącza zastosowanie art. 12 pr.aut. w całości.⁶⁰ Podzielałam to stanowisko, aczkolwiek kwestia ta wymaga szerszego wyjaśnienia. Art. 74 ust. 3 pr.aut., określając w sposób szczególny tryb i zakres nabycia praw przez pracodawcę programisty, bezdyskusyjnie wyłącza zastosowanie art. 12 ust. 1 pr.aut. Wątpliwości mogą natomiast dotyczyć art. 12 ust. 2 pr.aut., zgodnie z którym w przypadku nieprzystąpienia przez pracodawcę do rozpowszechniania utworu przewidzianego w umowie o pracę do rozpowszechniania w okresie dwóch lat od daty przyjęcia utworu, twórca może wyznaczyć pracodawcy odpowiedni termin na rozpowszechnienie utworu z tym skutkiem, że po jego bezskutecznym upływie prawa uzyskane przez pracodawcę powracają do twórcy. Możliwa jest tu argumentacja, w mojej ocenie nietrafna, że skoro ustawodawca nie wyłączył w odniesieniu do programu zastosowania art. 57 pr.aut., wprowadzającego analogiczne uprawnienie w przypadku umów przenoszących autorskie prawa majątkowe i umów licencyjnych, również w odniesieniu do programów pracowniczych możliwe jest „odzyskanie” autorskich praw majątkowych przez twórcę na podstawie art. 12 ust. 2 pr.aut. Przeciw takiej interpretacji przemawia przede wszystkim wykładnia językowa. W art. 12 ust. 2 mowa jest o „powrocie” autorskich praw majątkowych do twórcy, a termin do rozpowszechniania utworu obliczany jest od chwili przyjęcia utworu. Obu tych zwrotów nie da się pogodzić z występującym na gruncie art. 74 ust. 3 pr.aut. pierwotnym nabyciem autorskich praw majątkowych przez pracodawcę, bez konieczności dokonywania jego przyjęcia. Z podobnych względów wyłączyć należy zastosowanie art. 12 ust. 3 pr.aut., zgodnie z którym „z chwilą przyjęcia utworu” pracodawca nabywa własność przedmiotu, na którym utwór utrwalono. Skoro na podstawie art. 74 ust. 3 nie dochodzi do przyjęcia utworu, bezprzedmiotowa jest regulacja rozstrzygająca na tej podstawie o własności nośników.

6. Uwagi końcowe

Regulacja art. 74 ust. 3 pr.aut. choć niewątpliwie korzystna dla pracodawcy, rodzi pewne problemy praktyczne. Mają one swe źródło w odmiennym uregulowaniu zasad nabycia autorskich praw majątkowych do utworów powstałych w ramach stosunku pracy na gruncie regulacji ogólnej. W razie braku odmiennych postanowień umowy o pracę, tryb nabycia praw przez pracodawcę, a więc zastosowanie bądź to art. 734 ust. 3, bądź to art. 12 pr.aut., uzależniony jest od tego, czy dany utwór może być uznany za program komputerowy, czy też należy do innej

kategorii twórczości (np. stanowi dokumentację techniczną programu, elementy graficzne interfejsu użytkownika itp.). W tej sytuacji wielu pracodawców dąży do ujednoczenia zasad nabycia utworów pracowniczych, ustalając te same reguły nabycia dla programów komputerowych i innych utworów, często osłabiając swoją pozycję w relacjach z twórcą (np. przewidując nabycie pochodne z chwilą dostarczenia utworu przez pracownika).

W celu uniknięcia przyszłych sporów pomiędzy pracownikiem a pracodawcą użyteczne jest uregulowanie w umowie o pracę lub dodatkowym porozumieniu stron w odniesieniu do wszystkich utworów tworzonych przez pracownika takich kwestii jak: określenie obowiązku tworzenia utworów określonego rodzaju, istnienie lub brak ewentualnego obowiązku rozpowszechniania utworu przez pracodawcę i sposobu oznaczenia dzieła. W odniesieniu do utworów nie będących programami komputerowymi celowe jest również ustalenie zakresu wykorzystania leżącego poza granicami art. 12 pr.aut., określenie rodzaju zmian, jakie strony uznają za dopuszczalne bez wkroczenia w uprawnienia osobiste twórcy, ustalenie zasad nadzoru autorskiego oraz określenie sposobów i terminu przyjęcia dzieła.⁶¹ Z wyłączeniem uregulowań odnoszących się do uprawnień osobistych twórcy określenie tych kwestii jest również możliwe w odniesieniu do pracowniczych programów komputerowych. Będzie się to jednak z reguły wiązać się z odejściem od zasad określonych w art. 74 ust. 3 pr.aut. i zastosowaniem korzystniejszych dla twórcy zasad określonych w przepisach rozdziału 5 pr.aut.

⁶⁰ A. Nowicka [w:] *System pr. pryw.* Tom 13, s. 105.

⁶¹ Zob. E. Traple: *Umowy o eksploatację utworów*, s. 172.